

mgr lic. Jakub Maria Kowalski

Katecheza młodzieży szkolnej w świetle państwowych i kościelnych aktów prawnych w latach 1918-1939

STRESZCZENIE

Rozprawa prezentuje syntetyczny zarys problematyki dotyczącej podstaw prawnych nauczania religii w szkolnictwie II Rzeczypospolitej. W pracy badawczej autor wykorzystał bogaty zasób materiałów źródłowych, zarówno archiwalnych dokumentów państwowych, jak również kościelnych. Najważniejszym źródłem były dzienniki urzędowe, w tym ogólnokrajowe zbiory aktów prawnych oraz dzienniki urzędowe, wydawane przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Drugim istotnym źródłem dla refleksji nad kształtem i formami szkolnego nauczania religii w dwudziestoleciu międzywojennym były programy nauczania, jakie w różnym czasie obowiązywały w szkołach powszechnych i średnich oraz w różnego typu zakładach kształcenia nauczycieli. Dodatkowo autor dokonał wnikliwej analizy piśmiennictwa katechetycznego epoki, korzystając z literatury wydawanej w latach 1918-1939 oraz licznych artykułów prasowych, zamieszczonych na łamach periodyków kościelnych i świeckich. Były wśród nich czasopisma poświęcone pedagogice, teologii, naukom politycznym i społecznym i filozofii. Ich zasięg obejmował cały kraj lub był ograniczony do wybranej diecezji. W części pracy poświęconej stosunkom państwo-Kościół katolicki, zasadniczym źródłem były programy partii politycznych odnoszące się do kwestii obecności religii w państwowym i prywatnym szkolnictwie w Polsce oraz do roli, jaką w omawianym okresie pełnił w państwie polskim Kościół katolicki.

Praca składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy z nich zawiera analizę sytuacji prawnej szkolnego nauczania religii w każdym z trzech zaborów. Przedmiotem badań były podstawy prawne, jakie pojawiały się w ustawodawstwie państw zaborczych od połowy XIX wieku. Ważnym z elementów tego obrazu były stosowane wobec ludności polskiej przejawy rusyfikacji i germanizacji, którym służyły systemy oświatowe Rosji i Prus (następnie Niemiec). Jedynie w przypadku Galicji można mówić o względnej swobodzie w tym obszarze. Zabór austriacki sprzyjał również wyznaniu rzymskokatolickiemu, które cieszyło się w Austro-Węgrzech statusem religii państwowej. Drugą poruszoną kwestią w tym rozdziale była sytuacja

polskiego systemu oświaty na przestrzeni lat 1918-1939 oraz uwarunkowania społeczno-gospodarcze, które wywierały wpływ na funkcjonowanie szkolnictwa. Dużo uwagi poświęcił autor reformie Jędrzejewicza z 1932 roku i jej następstwom.

W rozdziale drugim zostały omówione relacje pomiędzy państwem polskim a Kościołem w okresie II Rzeczypospolitej oraz wzajemne oddziaływanie na sytuację szkolnego nauczania religii. Cezurę w stosunkach państwo-Kościół stanowił rok 1926, kiedy w wyniku zamachu stanu i przejęcia władzy przez obóz Józefa Piłsudskiego zaczęły narastać napięcia na tle polityki wyznaniowej i zagadnienia wychowania państwowego w szkołach. Pogorszenie relacji Kościoła katolickiego z władzami państwowymi oddziaływało również na sytuację szkolnego nauczania religii. W rozdziale tym poruszono również kwestię poglądów partii politycznych i stosunek organizacji społecznych i nauczycielskich związków zawodowych wobec obowiązkowego nauczania religii w szkołach państwowych i prywatnych. Zaprezentowano pełne spektrum poglądów, obecnych na polskiej scenie politycznej na rolę, jaką miała spełniać katecheza szkolna i na jej miejsce w systemie oświaty.

Rozdział trzeci zawiera szczegółową analizę aktów prawnych, jakie w II Rzeczypospolitej gwarantowały prowadzenie nauczania religii, począwszy od najważniejszych ustaw, jak Konstytucja marcowa i kwietniowa oraz Konkordat, następnie poprzez ustawodawstwo okołokonkordatowe, jakie stanowiły rozporządzenia i okólniki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Drugim omówionym zagadnieniem były kwalifikacje nauczycieli religii, jakie powinni oni posiadać podejmując pracę w szkolnictwie. Trzecią analizowaną kwestią był system kształcenia nauczycieli religii zarówno duchownych, jak i świeckich. Z uwagi na odmienne regulacje prawne, jakie obowiązywały na obszarach trzech zaborów, istotnym było prześledzenie sposobów przygotowania katechetycznego i pedagogicznego duchowieństwa i świeckich, zarówno w seminariach duchownych, na uniwersyteckich wydziałach teologicznych, jak też w seminariach nauczycielskich i liceach pedagogicznych. Omówione zostały typy placówek kształcących katechetów i rola katechetyki w programach kształcenia nauczycieli. Ostatnią z omówionych spraw w rozdziale trzecim była rola praktyk religijnych w szkołach powszechnych i średnich. Jak wykazano, była to niezwykle kontrowersyjna kwestia na polskiej scenie politycznej, wobec której ugrupowania polityczne i społeczne oraz Kościół katolicki zajęły skrajnie odmienne stanowiska.

W rozdziale czwartym zawarta została analiza metod nauczania religii oraz ich ewolucja na granicy polskim, jaka dokonała się w latach międzywojnia. W refleksji nad nowymi metodami nauczania polska katechetyka posiadała liczne osiągnięcia w kraju i za granicą.

Niezbędne stało się więc przybliżenie działalności wybitnych katechetyków tego okresu oraz ich poglądów na kwestię metodyki nauczania religii. Drugim z poruszanych zagadnień były cele nauczania religii, jakie zawarte zostały w programach nauczania religii z uwzględnieniem ich ewolucji na przestrzeni lat. Przybliżona została także polemika dotycząca ewolucji celów nauczania religii, jaka w omawianym okresie prezentowana była na łamach „Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego”. Ostatnim poruszonym zagadnieniem była zawartość treściowa obowiązujących w dwudziestoleciu międzywojennym programów nauczania religii. W celu ukazania pełnego obrazu polskiej katechezy szkolnej w omawianym okresie niezbędnym było zaprezentowanie ewolucji założeń i treści programowych. Szczegółowo omówione zostały programy nauki religii w szkolnictwie powszechnym, średnim i w zakładach kształcenia nauczycieli.

Rozprawa zawiera bogatą bibliografię uwzględniającą najważniejsze źródła i opracowania omówionych we wszystkich rozdziałach zagadnień oraz publikacje uzupełniające, w tym zarówno z epoki, jak również opracowania współczesne.

mgr lic. Jakub Maria Kowalski

Catechesis of schoolchildren in the light of state and church legal acts in the years 1918-1939

SUMMARY

The dissertation presents a synthetic outline of the issues concerning the legal basis for teaching religion in the education system of the Second Polish Republic. In his research work, the author used a wide range of source materials, both archival state and church documents. The most important sources were official journals, including nationwide collections of legal acts and official journals published by the Ministry of Religious Denominations and Public Education. Another important source for reflection on the shape and forms of school religion teaching in the interwar period were curricula that were in force at various times in primary and secondary schools and in various types of teacher training institutions. In addition, the author made a thorough analysis of the catechetical literature of the epoch, using the literature published in the years 1918-1939 and numerous press articles published in church and secular periodicals. Among them were journals devoted to pedagogy, theology, political and social sciences, and philosophy. Their range covered the whole country or was limited to a selected diocese. In the part of the work devoted to relations between the state and the Catholic Church, the main sources were the programs of political parties regarding the presence of religion in state and private education in Poland and the role played by the Catholic Church in the Polish state in the discussed period.

The work consists of four chapters. The first contains an analysis of the legal situation of school religious education in each of the three partitions. The subject of the research was the legal basis that appeared in the legislation of the partitioning powers from the mid-nineteenth century. An important element of this picture were the manifestations of Russification and Germanization applied to the Polish population, which were served by the educational systems of Russia and Prussia (later Germany). Only in the case of Galicia can one speak of relative freedom in this area. The Austrian partition also favored the Roman Catholic faith, which enjoyed the status of state religion in Austria-Hungary. The second issue discussed in this chapter was the situation of the Polish education system in the years 1918-1939 and the socio-economic conditions that influenced the functioning of education. The author devoted much attention to Jędrzejewicz's reform of 1932 and its consequences.

The second chapter discusses the relationship between the Polish state and the Church in the period of the Second Polish Republic and the mutual impact on the situation of school religion teaching. The watershed in relations between the state and the Church was 1926, when, as a result of a coup d'état and the takeover of power by Józef Piłsudski's party, tensions began to grow on the background of religious policy and the issue of state education in schools. The deterioration of relations between the Catholic Church and the state authorities also affected the situation of religious education in schools. This chapter also discusses the views of political parties and the attitude of social organizations and teachers' trade unions towards compulsory religious education in state and private schools. The full spectrum of views present on the Polish political scene on the role that school catechesis was supposed to play and its place in the education system was presented.

The third chapter contains a detailed analysis of the legal acts that guaranteed the teaching of religion in the Second Polish Republic, starting with the most important laws, such as the March and April Constitutions and the Concordat, and then through the concordat-related legislation, which were the regulations and circulars of the Ministry of Religious Affairs and Public Education. The second discussed issue was the qualifications of religion teachers that they should have when starting work in education. The third issue analyzed was the system of educating teachers of religion, both clergy and secular. Due to the different legal regulations that were in force in the areas of the three partitions, it was important to trace the ways of catechetical and pedagogical preparation of the clergy and the laity, both in theological seminaries, at university theological faculties, as well as in teachers' seminars and pedagogical high schools. The types of institutions educating catechists and the role of catechetics in teacher training programs are discussed. The last of the issues discussed in chapter three was the role of religious practices in primary and secondary schools. As it has been shown, this was an extremely controversial issue on the Polish political scene, to which political and social groups and the Catholic Church took extremely different positions.

The fourth chapter contains an analysis of religion teaching methods and their evolution in Poland during the interwar period. In reflection on new methods of teaching, Polish catechetics had numerous achievements in the country and abroad. Therefore, it became necessary to present the activities of outstanding catechists of that period and their views on the methodology of teaching religion. The second issue discussed was the goals of teaching religion, which were included in the religious education curricula, taking into account their evolution over the years. The polemic concerning the evolution of the goals of teaching religion, which was presented in the "Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy" in the discussed

period, was also presented. The last issue discussed was the content of the curricula for teaching religion in the interwar period. In order to show the full picture of Polish school catechesis in the discussed period, it was necessary to present the evolution of the assumptions and content of the curriculum. Religious education programs in general, secondary and teacher training centers are discussed in detail.

The dissertation contains a rich bibliography including the most important sources and studies of the issues discussed in all chapters, as well as supplementary publications, including both from the epoch and contemporary studies.

